

БУЛИШЕВА Д.В.

кандидат екон. наук, м.н.с.

Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ

Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044

E-mail: bu.dasha.bu@gmail.com

РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

В дослідженні розглянуті організаційно-економічні можливості рекреаційного землекористування Одеського регіону на шляху до екологізації економічних відносин. Доведено, що в умовах сучасного еколого-економічного стану земель рекреаційного призначення, існують певні перешкоди на шляху до сталого розвитку відповідних територій. Сформовано та систематизовано організаційно-економічний механізм рекреаційного землекористування Одеського регіону.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, екологізація, рекреаційне землекористування, сталий розвиток, економічні відносини.

BULYSHEVA D.V.

PhD in economics, junior researcher

Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the

National Academy Of Sciences Of Ukraine

Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine

E-mail: bu.dasha.bu@gmail.com

DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF RECREATIONAL LAND USE OF ODESSA REGION

The study examined the organizational and economic opportunities for recreational land-use in Odessa region towards ecologization of economic relations. Organizational& economic bases in the process of ecologization of recreational land use are intended to provide a mechanism for use of the respective territories, regulation of the system of forms and methods of social organization in the respective lands. Public relations on the territory of urban agglomerations represent a complex system, because they relate to organization of both material and non-material production, exchange, distribution and consumption of material goods and services, etc. In order to ensure sustainable development of the respective territories, organizational system of recreational land use should ensure existence, functioning and development of appropriate regulations, standards and guidelines for use of recreational lands of the regions. It is proved that in today's environmental and economic situation of land recreational use, there are obstacles to the sustainable development of the territory. In the situation of absence of a single organizational&economic basis and policy of system regulation in development of the entire agglomeration's territory, functional and spatial integrity of the city and the suburban area is destroyed. The structure and definition of the organizational& economic mechanism of ecologization of recreational land use as an interconnected set of relations, principles, methods and forms of ensuring the interaction of organizational, production, financial and economic processes in the system of recreational land use, which promotes increase of competitive advantages and efficiency of development of the corresponding territories is given. The study determined that organizational&economic mechanism consists of the following components: financing, stimulation, planning, regulation, institutional and managerial support.

Keywords: organizational& economic mechanism, ecologization, recreational land use, sustainable development, economic relations

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Стратегія екологізації розвитку регіону полягає у виявленні негативних факторів на певну природно-географічну і соціально-економічну територію. Інша ситуація виникає при становленні системи рекреаційного землекористування, бо, з одного боку, лібералізація земельних відносин, скорочення та дублювання функцій державних органів, невирішеність питань чіткого визначення меж відповідних територій та низка інших факторів різко підсилюють різноманітність розвитку організаційно-економічних інструментів, а з другого – фактично перекладають відповідальність з держави на безпосередніх землекористувачів та землевласників. Сучасний взаємозв'язок між екологічними та економічними складовими розвитку землекористування відзначається надзвичайно швидкою динамічністю й непостійністю. Тому виникла потреба в пошуку прийняттого для всіх

рівнів співіснування організаційних, екологічних і економічних чинників в системі землекористування.

Організаційно-економічні основи в процесі екологізації рекреаційного землекористування покликані забезпечувати механізм використання відповідних територій, регулювання системи форм і методів суспільної організації на відповідних землях. Суспільні відносини на території міських агломерацій являють собою складну систему, адже вони стосуються організації як матеріального, так і нематеріального виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ і послуг тощо. Для збалансованого розвитку відповідних територій організаційна система рекреаційного землекористування повинна забезпечувати існування, функціонування та розвиток відповідних нормативів, регламентів, стандартів та інструкцій щодо використання рекреаційних земель регіонів.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. У науковій літературі широко висвітлена еколого-економічна проблема забезпечення раціонального використання і охорони рекреаційних територій на сучасному етапі земельної реформи. Тут слід виділити роботи Богіри М.С., Бистрякова І.К., Горлачука В.В., Добряка Д.С., Дороша О.С. Кривова В.М., Новаторова О.С., Третяка А.М. – водночас питання розвитку організаційно-економічних відносин використання рекреаційних земель є порівняно новим і малодослідженим напрямком економіки природокористування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток організаційно-економічного інструментарію управління рекреаційним землекористуванням є комплексним напрямком для забезпечення раціонального розвитку територій. Враховуючи екстенсивні тенденції існування рекреаційних територій, обґрунтування та формування інноваційних шляхів організаційно-економічного забезпечення вдосконалення їх використання є запорукою сталого розвитку та екологізації регіону.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є визначення передумов та обґрунтування необхідності впорядкування організаційно-економічного інструменту вдосконалення рекреаційного землекористування регіону.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Досліджуючи поняття організаційно-економічного механізму рекреаційного землекористування, варто розуміти понятійно-категоріальну сутність відповідних відносин. Науковці трактують організаційно-економічні відносини як відносини між людьми з приводу організації виробництва (в тому числі безпосереднього виробництва, обміну, розподілу і споживання) матеріальних благ і послуг, вивчення ринку, обміну досвідом та ін.

Поняття механізму, в свою чергу, включає в себе послідовність процесів і станів, які визначають будь-яке явище чи дію. Також так називають систему, яка в певному виді діяльності визначає порядок [1]. Під економічним механізмом розуміється спосіб реалізації економічних законів, до складу яких включені відповідні організаційно-економічні механізми державної політики, фінансування, інвестування, кредитування, резервування фінансових і матеріальних коштів, страхування і перестраховування, відшкодування збитку, економічного стимулювання, економічної відповідальності і багато інших. Мішенін Є.В. стверджує, що в системі екологізації землекористування, організаційно-економічний механізм слід визначати як сукупність форм і методів регламентації, обмежень та дозволів у системі еколого-правового регулювання стану земельно-ресурсного потенціалу на основі одночасного застосування адміністративних і економічних методів управління [2]. Розглядаючи сучасне рекреаційне землекористування як систему, варто зазначити, що ефективний організаційно-економічний механізм розвитку рекреаційних територій є важливою умовою їх екологізації у зв'язку з тим, що земля є просторовим базисом розміщення продуктивних сил, предметом і засобом праці, забезпечує високу конкурентоспроможність національної економіки на глобальному рівні. Він досягається шляхом вдосконалення та розвитку економічних, технологічних, екологічних, соціальних аспектів землекористування відповідними стейкхолдерами.

Науковці [3] зазначають, що організаційний механізм розвитку земельних відносин включає в себе комплекс земельпорядних, планувальних інструментів та інструментів інституціоналізації структури управління. Досліджуючи передумови необхідності вдосконалення організаційно-економічного механізму рекреаційного землекористування Одеського регіону, варто зазначити, що за наявності морської акваторії, зелених зон та особливості екологічного статусу Одещини, площа земель рекреаційного призначення у ній не набагато перевищує середній показник площі рекреаційних територій, який складає 4,1 тис. га. Одеський регіон вважається одним із провідних туристично-рекреаційних центрів України, який охоплює значну територію від гирла р. Дунай до низин р. Дніпро.

У галузі надання послуг рекреаційні займають незначний відсоток, незважаючи на вигідне геополітичне положення Одеської області, її рекреаційні та водні ресурси тощо. Частка діяльності готелів і подібних засобів тимчасового розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання складає 1,12% в загальному обсязі реалізованих послуг. Частка діяльності туристичних агентств, туристичних операторів складає відповідно 0,5%, а частка надання послуг у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку складає всього 0,27% [4].

Незважаючи на рекреаційне спрямування регіону, за обсягом випуску та споживання товарів та послуг за видами економічної діяльності напрям відпочинку займає передостаннє місце в системі регіону (760 млн грн.) – 0,57% від загального обсягу

Дані щодо туристичних потоків до Одеського регіону (таблиця 1) свідчать про тенденцію до спаду відповідних обсягів на 29,5%. Порівнюючи відповідний показник з 2000 роком, варто зазначити, що розміри туристичних потоків до Одеського регіону зменшились майже в 6 разів.

Таблиця 1

Туристичні потоки *, тис [4]

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності	242,4	117,7	103,5	86,6	65,1	61,6	43,4
Іноземні туристи	77,3	53,5	34,9	29,4	9,8	7,1	3,0
Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	25,3	29,7	37,6	30,8	36,7	44,1	34,8
Внутрішні туристи	139,8	34,5	31,0	26,4	18,6	10,4	5,6
Кількість екскурсантів	68,8	63,3	84,2	113,0	137,9	21,5	6,9

* До 2011 року включно за даними управління культури і туризму, національностей та релігій Одеської обласної державної адміністрації.

Отже, актуальним на наш погляд для вдосконалення системи рекреаційного землекористування та екологізації розвитку регіону є формування комплексного інструментарію організаційно-економічного забезпечення управління рекреаційними територіями.

Організаційно-економічний механізм рекреаційного землекористування розглядається нами як взаємопов'язана сукупність відносин, принципів, методів і форм забезпечення взаємодії організаційних, виробничих, фінансово-економічних процесів в системі рекреаційного землекористування, що сприяє збільшенню конкурентних переваг та ефективності розвитку відповідних територій. Організаційно-економічний механізм рекреаційного землекористування (рисунок 1) є засобом зв'язку між об'єктивними законами розвитку відповідних територій та суб'єктивною антропогенною діяльністю та включає державне регулювання, інституційне підґрунтя, систему управління, регулювання, фінансову систему, планування природоохоронної діяльності та систему стимулювання. Науковці зазначають, що завдання держави у сфері екологізації регіонального господарювання, раціонального використання і відтворення земель, природних ресурсів полягає в узгодженні та регулюванні соціально-економічних та економіко-екологічних інтересів суб'єктів природогосподарських відносин. Це досягається, в певній мірі, через запровадження соціально-економічної, екологічної політики, зміст якої полягає у формуванні організаційних, фінансово-економічних та правових механізмів регулювання земельних, природогосподарських та еколого-економічних відносин.

Організаційні механізми складаються з трьох складових [5]: інституційне підґрунтя, система регулювання та управлінська система. До основних елементів першої належать: система інститутів управління та нормативно-правових документів, постанов, декретів та указів уряду, розпоряджень відповідних міністерств і відомств. До управлінської системи включаються безпосередньо органи виконавчої влади та місцевого самоврядування і їх структурні підрозділи, що залучені до процесу управління рекреаційними територіями міських агломерацій, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру та її структурні підрозділи, Міністерство екології та природних ресурсів і його структурні підрозділи тощо. До інших елементів системи управління належать екологічний ризик-менеджмент рекреаційних земель, моніторинг розвитку рекреаційних територій та екологічна експертиза та аудит земель рекреаційного призначення.

Оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС)[6] – це комплекс заходів, спрямованих на виявлення й прогнозування очікуваного впливу на навколишнє середовище, здоров'я та добробут людей із боку господарської та іншої діяльності. ОВНС має поширення в багатьох зарубіжних країнах, що підтверджується введенням в дію Директиви ЄС № 337/85 "Оцінка впливу деяких

державних і приватних проектів господарської діяльності на навколишнє середовище". Згідно вищевикладеного документа, для країн - членів ЄС обов'язковим є проведення ОВНС до видачі дозволу на здійснення усіх масштабних проектів, в рамках яких може бути спричинено негативний вплив на навколишнє середовище.

Екологічний моніторинг в міських агломераціях здійснюють структурні підрозділи Мінприроди, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної служби України з управління зоною відчуження, Держсанепідслужби, Мінагрополітики, Держлісагентства, Держводагентства, Держгеокадастра, Мінрегіона, Держгеонадр, Державного космічного агентства України. Отже важливим в даному аспекті є розподіл управління рекреаційними територіями та повноважень у напрямку екологізації рекреаційного землекористування. До складу управлінської системи рекреаційного землекористування входять стратегічні екологічні оцінки.

В свою чергу, концепція екологічного ризик-менеджменту рекреаційних територій повинна включати в себе: визначення потенційних небезпек і їх розподіл; структурування небезпек за класифікаційними ознаками ризику; ранжування груп ризику та диференційовану оцінку можливих збитків; розробку способів і засобів мінімізації ризиків; створення системи ризик-менеджменту для контролю і підтримки їх рівня у безпечних межах. Основними складовими частинами управління ризиками рекреаційного землекористування повинні стати: оцінка ризику – аналіз стану, причин виникнення та масштабів ризику у сфері використання рекреаційних територій; керування ризиком – процес розробки рішень щодо усунення причин відповідних небезпек та мінімізації ризику [7,8,10].

Іншими складовими управлінської системи організаційно-економічного механізму рекреаційного землекористування є екологічна експертиза та екологічний аудит. Важливою частиною організаційно-економічного механізму рекреаційного землекористування є екологічний аудит.

Екологічний аудит - це документально оформлений системний, незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, який включає збір й об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності певних видів діяльності, засобів, умов, системи управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань відповідно до вимог законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншими критеріями екологічного аудиту.

Організаційно-економічний механізм рекреаційного землекористування включає комплекс фінансових інструментів : цільове виділення коштів з місцевих бюджетів, фінансування рекреаційного землекористування з екологічних фондів, податкові пільги, пільгове кредитування рекреаційної сфери, туристичні збори, збори за спеціальне використання природних лікувальних ресурсів, збори за забруднення навколишнього природного середовища [8], збори за погіршення якості рекреаційних територій, штрафні санкції та екологічне страхування.

Також фінансова система повинна включати набір штрафних санкцій Штрафний блок може включати штрафні санкції за порушення правил і норм у використанні природно-ресурсного потенціалу, штрафні платежі за встановлення лімітів.

Для стимулювання впровадження екологізації рекреаційного землекористування доцільно: застосування системи пільг при оподаткуванні для реалізації заходів щодо використання рекреаційних ресурсів; встановлення позичкових цін для реалізації засад екологізації використання рекреаційних земель; дотації в рекреаційну сферу від міжнародних організацій [9].

Також система стимулювання повинна визначати основи для надання можливостей отримання рекреаційних територій під заставу. Важливою складовою відповідної системи виступає мотивування працівників рекреаційної сфери для забезпечення досконалого механізму надання рекреаційних послуг.

Таким чином, організаційно-економічні основи рекреаційного землекористування міських агломерацій відбивають у взаємозв'язку та взаємозалежності, з одного боку, організаційне регламентування, нормування та організаційно-методичне інструктування, з іншого - економічні важелі в розрізі планування, інвестування, фінансування, кредитування, оподаткування, орендування, ціноутворення, матеріально-грошового стимулювання, забезпечення прибутковості в процесі економічного, соціального та екологічного використання територій міських агломерацій їх мешканцями для поновлення сил та відпочинку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За умови відсутності єдиного організаційно-економічного підґрунтя та політики системного регулювання розвитку території всієї агломерації руйнується функціонально-просторова цілісність міста і приміської зони. Наведено структуру та визначення організаційно-економічного механізму екологізації рекреаційного землекористування як взаємопов'язаної сукупності відносин, принципів, методів і форм забезпечення взаємодії організаційних, виробничих, фінансово-економічних процесів в системі рекреаційного землекористування, що сприяє збільшенню конкурентних переваг та ефективності розвитку відповідних територій. В дослідженні визначено, що організаційно-економічний механізм складається з таких складових систем: фінансування, стимулювання, планування, регулювання, інституційного та управлінського забезпечення.

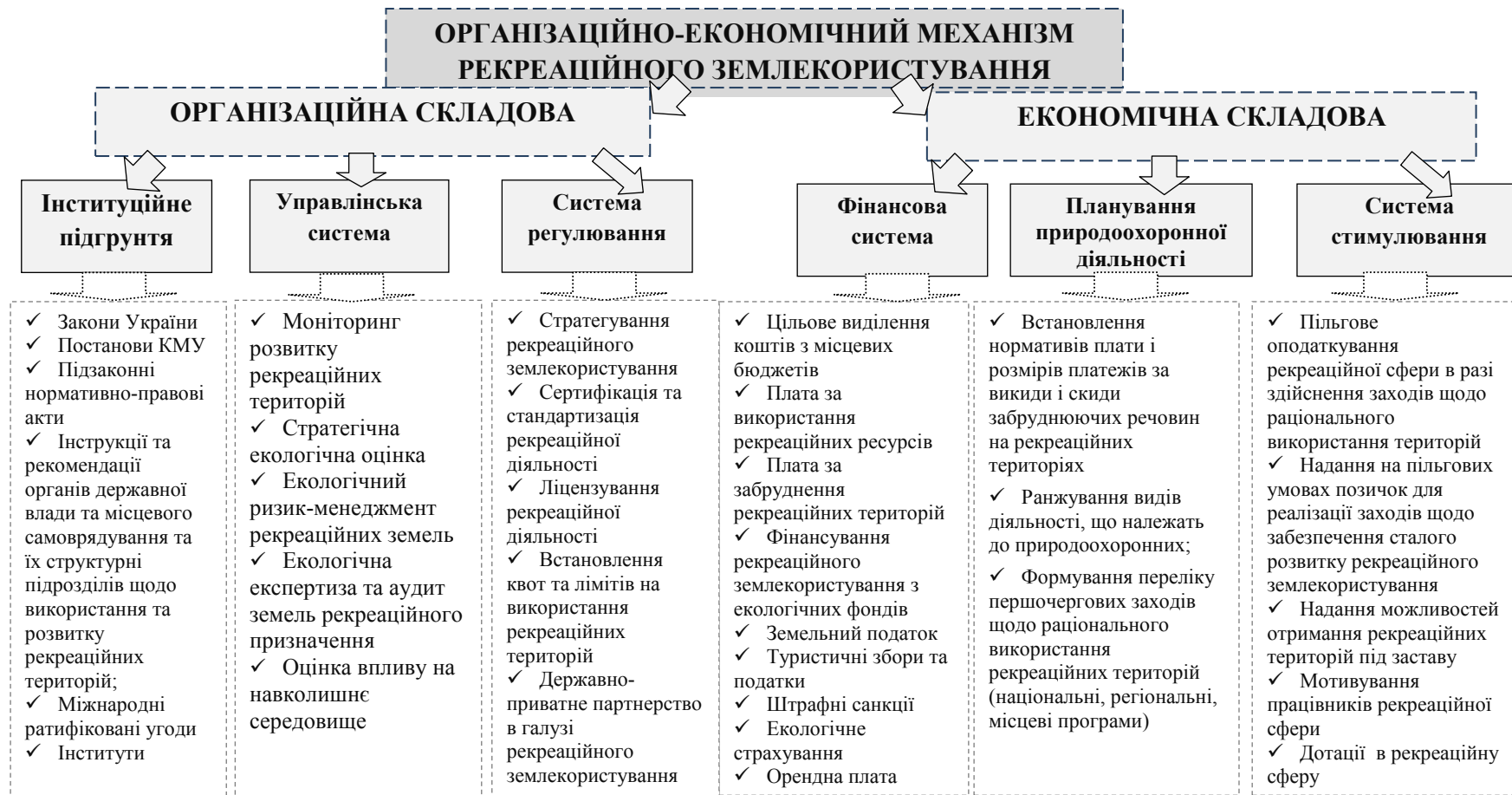

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм рекреаційного землекористування міських агломерацій

ЛІТЕРАТУРА

1. Фомин В.Н. Современный экономический словарь [Электронный ресурс]/ В.Н. Фомин. – Режим доступа: <http://www.ebk.net.ua>
2. Мішенін Є.В. Організаційно–економічний механізм екологічно орієнтованого управління природогосподарюванням / Є.В.Мішенін, Н.В.Мішеніна, І.Є.Ярова // Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств: монографія / за заг. ред. к.е.н., доц. Ю.С.Шипуліної.– Суми: ТОВ "ДД Папірус", 2012. – С.424–438.
3. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш.І. Ібатулін, О.В. Степенко, О.В. Сакаль та ін. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 56с.
4. Статистичний щорічник Одеської області за 2014 рік/ Головне управління статистики у Одеській області [за редакцією Копилової Т.В.]. – Одеса, 2015. – 489 с.
5. Наукові засади сталого розвитку землекористування: принципи, індикатори, показники / [Тихонов А. Г., Гребенюк Н. В., Тихоненко О. В., Федоренко В. П.]// Землепорядкування. – 2002. – №2. – С. 13-21.
6. Нудельман, М. С. Социально–экономические проблемы рекреационного природопользования / М. С. Нудельман. – Киев : Наукова думка, 1987. – 132 с.
7. Рябчиков А.К. Економіка природокористування / А.К.Рябчиков. – М.: "Еліт–2000», 2002. – 192с.
8. Дорогунцов С.І. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу України і проблеми забезпечення його ефективного використання / С.І. Дорогунцов, О.С. Новаторов, Т.С. Ніколасенко. – К. : Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 1999. – 82 с.
9. Мішенін Є. В. Розвиток відносин власності у форматі забезпечення збалансованого функціонування цілісного земельно–майнового комплексу / Є. В. Мішенін, І. Є. Ярова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2014. –№8 (61). – С. 14–20.
10. Грановська Л.М. Рациональное природокористування в зоні екологічно-економічного ризику / Л.М. Грановська. – Херсон : ХДУ, 2007. – 372 с.

REFERENCES

1. Fomyn, V.N. (2010). *Sovremenniy ekonomychesky slovar'* [Modern economic vocabulary]. – Retrieved from <http://www.ebk.net.ua> [in Russian].
2. Mishenin, I. V., Mishenina, N. V., & Yarova, I. Y. (2012). Problemy ekolohe-ekonomycheskoho stymulyrovanyia. In *Mechanism of innovative potential of industrial enterprises* (pp. 424-438). Sumy: TOV "DD Papyrus". [in Ukrainian].
3. Ibatullin, Sh.I., Stepenko, O.V., Sakal', O.V. (2012). *Mekhanizmy upravlinnya zemel'nymy vidnosynamy v konteksti zabezpechennya staloho rozvytku* [Mechanisms of land relations in the context of sustainable development]. Kyiev: Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine[in Ukrainian].
4. Department of Statistics in the Odessa region (2015). *Statystychnyy shchorichnyk Odes'koyi oblasti za 2014 rik* [Statistical Yearbook of Odessa Region 2014]. Odessa [in Ukrainian].
5. Tykhonov, A.H., Hrebenuk, N.V., Tykhonenko O.V. & Fedorenko V.P. (2002) *Naukovi zasady staloho rozvytku zemlekorystuvannya: pryntsyipy, indykatory, pokaznyky. Zemleporiadkuvannya*, 2, 13-21 [in Ukrainian].
6. Nudel'man, M. S. (1987) *Sotsyal'no–ekonomycheskye problemi rekreatsyonnoho pryrodopol'zovanyia*. Kyiev: Naukova dumka [in Russian].
7. Ryabchikov, A.K. (2002) *Ekonomika pryrodokorystuvannya* [Economy of nature usage]. M.: "Elit – 2000». [in Ukrainian].
8. Dorohuntsov, S.I., Novatorov, O.S., Nikolaienko, T.S. (1999). *Otsinka zemel'no-resursnoho potentsialu Ukrayiny i problemy zabezpechennya yoho efektyvnoho vykorystannya*. Kyiv: Rada po vyvchennyu produktyvnykh syl Ukrayiny NAN Ukrayiny. (In Ukrainian)
9. Mishenin, E. V. & Yarova, I. E. (2014). *Rozvitok vidnosin vlasnosti u formati zabezpechennya zbalansovanogo funktsionuvannya tsilisnogo zemelno–maynovogo kompleksu* [Development of property relations in the format of ensuring the balanced functioning of the integral land-property complex]. *Visnik Sumskogo natsionalnogo agrarnogo universitetu. Seriya «Ekonomika ta menedzhment»* – Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Series "Economics and Management", 8 (61), 14–20 [in Ukrainian].
10. Hranov's'ka, L.M. (2007). *Ratsional'ne pryrodokorystuvannya v zoni ekolohichno-ekonomichnoho ryzyku*. [Sustainable environmental management in the area of eco-economic risk]. Kherson, KhDU. (In Ukrainian).